

ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИНИНГ ТЕЗКОР ҚИДИРУВ БЎЛИНМАЛАРИДА ҚИДИРУВ ИШИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ТАҲЛИЛИ (Жазони ижро этиш муассасалари мисолида)

Nasritdinov Azizxon Anvarovich*

О'zR IIV Akademiyasi o'qituvchisi

Аннотация: Ушбу мақолада ички ишлар органларининг тезкор-қидирув бўлинмаларида қидирув ишини ташкил этишнинг самарадорлигини оширишга қаратилган чоралар таҳлил қилинади. Мақолада, қидирув ишидаги асосий муаммолар, уларни ҳал этиш учун зарур бўлган методологиялар ва замонавий технологиялар ҳақида сўз боради. Қидирув ишларини самарали ташкил этиш учун зарур бўлган стратегиялар, жумладан, малакали ходимларни тайёрлаш, ахборот ва коммуникация технологияларидан фойдаланиш, шунингдек, жамоатчилик билан ҳамкорликни мустаҳкамлаш кўриб чиқилади. Ушбу тадбирлар, жиноятчиликни олдини олиш ва ҳуқуқбузарликларни аниқлашда тезкорликни оширишга хизмат қилади. Мақола, шунингдек, қидирув жараёнида жамоат фикрини инобатга олиш ва фуқаролар иштирокини оширишнинг аҳамиятини таъкидлайди. Буларнинг барчаси, ички ишлар органларининг тезкор-қидирув фаолиятини янада самарали ва сифатли қилишга ёрдам беради.

Калит сўзлар: жазони ижро этиш муассасалари, тезкор қидирув, қидирув иши, ахборот технологиялари, жамоатчилик билан ҳамкорлик, Жиноятчиликни олдини олиш, ҳуқуқбузарликларни иштироки, методологиялар, қидирув жараёни, қўлга олинганлар.

Юртбошимизнинг “Қонун ва адолат устуворлигини таъминлаш – Янги Ўзбекистонни барпо этишнинг шартидир. Жамиятда демократия тамойиллари, қонун устуворлигини таъминлаш сифат жиҳатдан янги босқичга кўтарилди. Суд ҳуқуқ тизимини демократлаштириш ва либераллаштириш ишлари ҳаётга изчил тадбиқ этилмоқда, суд ҳокимиятининг фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари ва

* O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi o'qituvchisi. azizxonnasritdinov1989@gmail.com

қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш борасидаги ролини оширмоқдамиз¹” деб таъкидлаганлар.

Ўтган йиллар давомида республикамізда жиноятчиликка қарши кураш ва унинг олдини олиш фаолияти самарадорлигини ошириш мақсадида, тезкорқидирув фаолиятини тартибга солишчи бир қатор норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди. Хусусан, “Ички ишлар органлари тўғрисида”, “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”, “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги қонунлар қабул қилиниши билан ички ишлар органларида тезкор-қидирув фаолиятининг асосий йўналиш ва вазифалари белгилаб олинган. Ушбу қонунларга кўра, тезкор-қидирув фаолиятининг йўналишларидан бири қидирув фаолияти бўлиб, уни амалга оширувчи орган сифатида ички ишлар органлари белгиланган, тергов ва суддан яширинган шахсларни аниқлаш ва ушлаш, бедарак йўқолган шахсларни қидириб топиш ҳамда таниб олинмаган мурдаларнинг шахсини аниқлаш ички ишлар органларининг бу соҳадаги асосий вазифалари эканлиги кўрсатилган.

Давлатимиз раҳбарининг “Инсон манфаати ҳар нарсадан улуғ” деган эзгу ғоялари асосида фуқароларнинг тинчлиги ва фаровон ҳаёт кечиришини таъминлаш, ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш, жиноятчиликка қарши курашиш борасида устувор вазифаларни белгилаб бермоқда.

“2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”да ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг янги қиёфасини шакллантириш ва уларнинг фаолиятини халқ манфаатлари, инсон қадр-қиммати, ҳуқуқ ва эркинликларини самарали ҳимоя қилишга йўналтириш, яъни ички ишлар органларини халқнинг ишончли ҳимоячиси сифатида халқчил профессионал тузилмага айлантириш ҳамда аҳоли билан мақсадли ишлашга жалб этиш. Хусусан, тезкор-қидирув ва тергов фаолияти устидан назоратни кучайтириш, фуқароларнинг қадр-қиммати ва эркинлигини самарали ҳимоя

¹ Қаранг: *Мирзиёв Ш.М* Янги Ўзбекистон–Тараққиёт стратегияси. – Т.: «Ўзбекистон», 2022. – 42 б.

қилишнинг таъсирчан механизмларини жорий этиш, жиноятлар ҳақида хабарларни ҳисобга олиш тизимини тубдан ислоҳ қилиш, жиноятларни яшириш ҳолатларининг олдини олишда замонавий усуллардан фойдаланиш”² вазифалари белгиланди.

Мазкур вазифалар асосида “Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони³ асосида Ички ишлар вазирлиги тузилмасини такомиллаштириш орқали турдош соҳавий хизматлар фаолиятини бошқариш ва мувофиқлаштиришнинг ягона тизимини жорий этиш мақсадида, Жиноят қидирув бош бошқармаси, Терроризм ва экстремизмга қарши курашиш бош бошқармаси, Тезкор-қидирув ҳамкорлиги бошқармасини ўз ичига оладиган Тезкор-қидирув департаменти ташкил этилиши белгиланди.

Ҳозирги кунда ички ишлар органлари тизимида олиб борилаётган ислохотлар натижасида жиноятчиликка қарши кураш ва жиноятларни барвақт олдини олиш, уларни иссиқ изидан фош этиш ҳамда жиноят содир этиб қидирувда бўлган шахсларни қўлга олиш, бедарак йўқолган шахсларни қидириб топиш, ноаниқ мурдаларни шахсини аниқлаш борасида олиб борилаётган ишлар янада яхшиланди, фаолиятни самарадорлигини оширишга қаратилган чоратадбирлар белгилаб олинди. Бу чора-тадбирларнинг барчаси қонун устуворлигини таъминлаш ва фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишга қаратилганлиги билан аҳамиятлидир. “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги қонунга кўра, тезкор-қидирув фаолиятининг асосий вазифаларидан бири “Суриштирув, тергов органларидан ва суддан яшириниб юрган, жиноий жазодан бўйин товлаётган шахсларни,

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги «2022—2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги ПФ-60-сон Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2022 й., 4-сон, 26-модда.

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 мартдаги «Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-6196-сон Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2021 й., 12-сон, 123-модда.

бедарак йўқолган шахслар ва қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда бошқа шахсларни қидиришни амалга ошириш, шунингдек таниб олинмаган мурдаларнинг шахсини аниқлаш” ҳисобланади. Тезкор-қидирув фаолиятининг мазкур вазифаларини комплекс амалга оширилиши қидирилаётган шахслар яширинган жойни аниқлаш ва уларни ушлашни таъминлаш бўйича бир қатор ташкилий, процессуал, тезкор-қидирув ва бошқа тадбирлар мажмуини ташкил қилади.

Бундай тоифадаги шахсларга қаерда эканлиги номаълум бўлган ва уларнинг қидируви юзасидан қарор чиқарилган гумон қилинувчилар, айбланувчилар ва судланувчилар тушунилади. Жиноий жазодан бўйин товлаётган шахслар қаторига жазони ижро этиш муассасаларидан қочган маҳкумлар, шунингдек жазони ўташдан бўйин товланганлиги боис қидирув ҳақида қарор чиқарилган маҳкумлар киради.

Бедарак йўқолган шахслар деганда, бирор аниқ сабабсиз қўққисдан йўқолиб қолган, қаерда эканлиги атрофдагиларга маълум бўлмаган шахслар, жумладан, уйдан, мактаб-интернатдан, меҳрибонлик уйларида кетиб қолган, махсус таълим муассасаларидан қочиб кетган вояга етмаганлар, уйдан ёки тиббий муассасалардан чиқиб кетган руҳий касаллар тушунилади. Яқин қариндошлари билан алоқаси йўқотилган шахслар ҳам қидирув объектларига киритилиши мумкин.

Шунингдек, қонунчиликда кўзда тутилган бошқа тоифадаги шахсларга Мудофаа вазирлиги, ДХХ, ИИВга қарашли ҳарбий қисмлардан қочган ҳарбий хизматчилар, етказилган зарарни қоплаш ишлари бўйича қарздор (жавобгарлар), алимент тўлашдан бўйин товланувчилар, фуқаролардан давлат фойдасига маблағ ундириш бўйича қарздорлар ҳам қидирилиши лозим бўлганлар тааллуқли. Шу билан бирга, бу каби вазифалар қаторига таниб олинмаган мурдалар бўйича фуқароларнинг шахсини аниқлаш ҳам киради.

Мазкур вазифаларни бажариш ички ишлар органлари махсус қидирув бўлинмалари томонидан амалга оширилади.⁴

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, жойлардаги ички ишлар органлари томонидан амалга оширилаётган ишларнинг барчаси фуқароларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, уларнинг манфаатларига хизмат қилишга қаратилган.

Олиб борилган кенг қўламли чора-тадбирлар натижасида ички ишлар органларининг қидирув фаолиятида бир қатор ижобий кўрсаткичларга эришилди. Хусусан, Жазони ижро этиш муассасалари мисолида оладиган бўлсак, ЖИЭД тасарруфидаги манзил-колонияларида жазо муддатини ўташдан бўйин товлаб, ўзбошимчалик билан номаълум томонга 2025 йилнинг 9 оyi давомида жами 57 нафар (2024 йилда 67 нафар) кетиб қолиш ҳолатлари аниқланган. Шулардан:

- 12 соат давомида қўлга олинганлар 19 нафар (2024 йилда 24 нафар);
- 12 соат ошиб қўлга олинганлар 37 нафар (2024 йилда 43 нафар);
- узоқ муддат қидирувда бўлиб ушланганлар 1 нафар (2024 йилда 10 нафар);
- қидирувдагилар томонидан содир этилган жиноятлар 2 нафар (2024 йилда 1 нафар);
- Тугатилган қидирув йиғма жилдлари вафот этганлиги учун 1 та;
- МДХда жазо ўтаётганлиги учун ҚЙЖлари вақтинча тўхтатилганлар 4 нафар.

Ҳозирда ЖИЭД тасарруфидаги манзил-колонияларида жазо муддатини ўташдан бўйин товлаб, ўзбошимчалик билан номаълум томонга кетиб қолган 25 нафар қидирувдаги маҳкумлар ушланмай қолмоқда⁵.

Қайд этиш жоизки, ҳар бир содир этилган жиноятнинг заминида ижтимоий омиллар ётади, яъни бирор-бир шахснинг мол-мулки, ҳаёти ва соғлиғи ҳамда

⁴ В.Каримов. Ўзбекистон Республикасининг “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги қонунига илмий-амалий шарҳ. Тошкент – 2021, Б. 42.

⁵ Ўзбекистон Республикаси ИИВ ЖИЭД ТҚД берган маълумотномаси асосида

кадр-кимматига тажовуз қилиниши ва бошқалар. Шундай экан жиноят содир этиб, унинг жавобгарлигидан қочиш ва чин кўнгилдан пушаймон бўлмасдан яширинган шахснинг қайта жиноят содир этишга мойиллиги эҳтимоли катта бўлиши бу табиий ҳол ҳисобланади.

Жиноят содир этилишига имкон берган сабаб ва шарт-шароитлар объектив ва муқаррар равишда жиноятнинг содир этилишига олиб келадиган, ҳуқуқий аҳамиятга ега бўлган ҳодисалар мажмуидир⁶

Қидирувда юрган шахс ҳудуд ва макон танламаслиги, у қаерда бўлмасин биринчи навбатда яшириниши учун ўзига қулай жой (манзил)ни танлайди ва яширинади. Шунинг учун ҳам ҳар бир қидирувга эълон қилинган шахсни қидириб топиш ва қўлга олишга қаратилган чора-тадбирларга мукамал тайёргарлик ва чуқур билим ҳамда маҳорат талаб этади.

Жамиятда қонун устуворлигини таъминлаш – амалга оширилаётган барча ислохотлар самарадорлигига эришиш, аҳоли турмуш даражасини ошириш, мамлакатда тинчлик, тотувлик ва барқарор вазиятни таъминлашнинг асосий кафолатидир.

Лекин, жиноят содир этиб ўз қилмишага пушаймон бўлмасдан суд ва тергов органлари ҳамда бошқа ҳуқуқ тартибот идораларидан яшириниб қидирувда бўлган жиноятчиларни қидириб топиш ва уларга жазо муқаррар эканлигини аниқлаш, жамиятда қонун устуворлигини таъминлаш йўналишида самарали ишлар амалга оширилишига қарамасдан, бир қатор камчиликлар ҳам кўзга ташланмоқда.

Жиноят содир этиб манзил колониясини ўзбошимчалик билан ташлаб кетган шахслар орасида қидирув эълон қилинаётганларнинг таҳлил натижалари шуни кўрсатмоқдаки, *(қидирувнинг 33 фоизи,)* фирибгарлик жиноятида айбланаётганларни ташкил этмоқда.

⁶ Nasritdinov Azizxon Anvarovich “Jinoyat sababi va uni sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlarning nazariy-huquqiy tahlili”, JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS, Volume-67_Issue-5_December-2024 <https://scientific-jl.org/index.php/new>

Шунингдек, манзил колониясида маҳкумларни етарлича назорат қилинмаслиги, улар билан тезкор-профилактик ишлар олиб борилмаслиги оқибатида қидирув эълон қилиш ҳолатлари кўпаймоқда.

Фикримча, манзил колонияларида хизмат олиб бораётган ходимларни билим савиясини ошириш, касбга бўлган муносабатларини ўзгартириш лозимлиги сезилмоқда, жойларда ушбу йўналишдаги ходимлар функционал вазифалари билан шуғулланишлиги, назарий ва амалий билимларини мужассамлаштиришлари учун устоз-шогирт анъаналарига юзаки муносабатда бўлмаслиги, раҳбарларнинг соҳада ишларни жадаллаштириш масаласида масъулиятларини ошириш мақсадга мувофиқ бўлиши долзарб вазифа ҳисобланади.

Хулоса қилиб айтганда, қидирувда бўлган маҳкумларни қидириб топиш борасида бир қатор камчиликларни бартараф этиш лозимлиги, ушбу йўналишларда ишни жадаллаштириш ва ижобий натижаларга эришиш учун Қонунчилигимиз ҳамда тегишли ҳуқуқ тартибот органларимиз билан бир қатор ҳужжатларга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш давр талаби бўлиб қолганлигини тан олишимиз лозим. Раҳбарлар томонидан кунлик талабларни кучайтиришни лозим бўлади. Маҳкум манзил колониясини ўзбошимчалик билан ташлаб кетишини олдини олиш мақсадида, бу бошқа соҳавий хизматлар билан ҳамкорликни кучайтириш ва ушбу йўналишда ишларни жадаллаштириш, шунингдек, ушбу вазифаларни амалга оширишда яқин қариндошлари билан алоқаларни кучайтириш лозимлиги, жойларда ушбу йўналишлар бўйича фуқароларимизнинг ҳуқуқий онгини ошириш, жиноят содир этилишини олдини олиш катта ижобий натижаларга олиб келади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Қаранг: *Мирзиёв Ш.М* Янги Ўзбекистон–Таррақиёт стратегияси. – Т.: «Ўзбекистон», 2022. – 42 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги «2022—2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси

тўғрисида»ги ПФ-60-сон Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2022 й., 4-сон, 26-модда.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 мартдаги «Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чоратадбирлари тўғрисида»ги ПФ-6196-сон Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2021 й., 12-сон, 123-модда.

4. В.Каримов. Ўзбекистон Республикасининг “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги қонунига илмий-амалий шарҳ. Тошкент – 2021, Б. 42.

5. Ўзбекистон Республикаси ИИБ ЖИЭД ТҚБ Қидирув ишларини ташкил этиш бўлими маълумоти.

6. Nasritdinov Azizxon Anvarovich “Jinoyat sababi va uni sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlarning nazariy-huquqiy tahlili”, JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS, Volume–67_Issue-5_December-2024 <https://scientific-jl.org/index.php/new>.